

nak egy feladathoz (és persze a műismertetések révén szöveghez, nyelviséghez) kötött újjáéledésére figyelhetnénk föl a könyv lapjain. Meglehet, e típus hagyományos neve ma nem, pontosabban ma sem hat épp elismerésként, én azonban igenis méltatásnak számom használatát: annyira üdvös, no meg élvezetes volna az Ignotusééhoz fogható impresszionista kritikaírás jelenléte mai irodalmi sajtónkban. Újrakezdeményeit talán hajlamosak lennénk az esszéírástól várni (amely ugyan napjainkra szintén eléggé el-sorvadt), de meglepetésünkre inkább a leg-szakszerűbb tudományosság fórumain akadhatunk szétszórt nyomaira. Mi másnak tekinthető némely szakfolyóiratban megjelenő műértelmezés, mint váratlan impressziók aprólékos lejegyzésének, mint az irodalmi szöveg jelkészletének felbontásából erőt merítő nyelvi (vagy inkább nyelvlélektani) szabad asszociálásnak? Azok, akik a mai irodalomtudományi beszédmódból hiányolják a személyesség jelenlétét, az eredetiség villanásait, bizvást mögéje nézhetnének néhány értekezés alibiteremtő szakterminológiájának. Mint ahogy az sem biztos, hogy a tudományosként bemutatkozó szöveg eleve valamiféle föltétlen tekintélyre, megfellebbezhetetlen általános érvényűsége tart számot, szemben az esszé (az eszme-futtatás) személyhez kötött közlésmódjával, gondolkodói szerénységével. Az utóbbiban is lehet ellentmondást nem tűrően fogalmazni, s mondjuk egy versről úgyszólván „a teljesség igényével” és a mindentudás hangsúlyaival beszélni; míg a szakirodalmi tanulmány nagyon is feltűnheteti szerzőjének individualitását, sőt szubjektivitását, ha másként nem, egy meghatározott fogalomkészlet és egy interpretatív módszerrel (elmélet) jól látható, következetes alkalmazásával.

Egyébként talán akkor tudunk meg legtöbbet Pór Juditról, ha akaratlan önisméltléseire is fölfigyelünk; olyan *kiszólásokra*, amelyek egy-egy pillanatig nem annyira az éppen olvasott, azaz ismertett szerzőhöz, műhöz, mint inkább az olvasó lappangó, de meghatározó erejű élményeihez kapcsolódnak. Mindegyikünknek vannak olvasói rögeszméi: egész világtapasztalatunk múlhatatlanul összetapad bizonyos verssorokkal, prózarészletekkel vagy egész művekkel. Pór Juditnak

kedvencei közé tartozhatott Móricz ERDÉLY- és Nemes Nagy Ágnes EGY PÁLYAUDVAR ÁT-ALAKÍTÁSA című prózaverse; az idő esztétikai látás- és alakításmódjára, a múlt vagy a jövő tömbszerű általánosságának tagolására csodálkozott rá e két nagyon különböző műben, két, tárgyukban egymástól is távol álló írásnak tanúsága szerint (21. és 121.). Az öreg nemesasszony ruhájának múltbéli divatjarmúltságát megragadni, megtartani képes regényrészlet, s csak a jövőben elkészülő pályaudvar megnyitására is már visszaemlékező költői beszéd maradandóan beépült egész olvasói tapasztalásába. Arra eszméltet rá ez a valószínűleg önkéntelen kettőzés, többszörözés, amire a kötet tudatosan kidolgozott gondolatsorai: olvasásmódunk, olvasói tapasztalatunk megalkotottságára.

Bárdos László

FARKAS ZSOLT: KUKORELLY ENDRE

Kalligram, Pozsony, 1996. 223 oldal, 570 Ft

A Kalligram sorozat eddig megjelent kötetei között sajátos helyet foglal el ez a monográfia mind a szerző, mind pedig az írói életmű szempontjából. Ami az utóbbit illeti, (az Esterházyé mellett) nyilvánvalóan ez az életmű a leglezáratlanabb. Emiatt azt is lehetne gondolni, hogy talán korai egy ilyen irodalomkritikusi vállalkozás, ám Kukorelly Endre költészetének ugyancsak páratlan folyamatossága és állandósága mégis szólhat mellett, hogy – a minden dolgok hiábavalóságáról megemlékező Prédikátort idézzem – elérkezett az „*ideje az aratásnak*”. Ami pedig a monográfiust illeti, aligha lehet eltekinteni attól, hogy egy olyan „gyilkos” kritikus munkájáról van szó, akinek munkái rendszeresen botránykövévé váltak a magyar irodalmi közélet szalonjainak. Balassa vagy Nádas „kíméletlen” kritikus azonban ezúttal nem veszi elő mérgezett nyílveaszóit, sőt mintha a „szerzőjére” talált volna Kukorelly Endrében, vagyis rátalált volna arra az irodalomra, amelyik il-

lik saját előfeltevéseihez, amelyet pusztán „leírni”, „affirmálnia” kell. Egyesek bizonyára megkönnyebbülten sóhajtának fel ezen – elvégre elmaradt a kivégzés –, mások ugyanilyen joggal inkább arra gondolhatnának, hogy persze akkor uncsi az egész, hiszen a Farkas-műveknek éppenséggel a sava-borsa fog hiányozni: a sziporkázó humor, a veséző éleslátás és a szarkazmus. Ezzel szemben marad egy „posztmodern” ideológia, egy nagyon is ideologikus és körülbástyázott, pontos fogalmi keretek közé szorított, nagyon is elvi „találkozás”.

Mondanom sem kell, hogy a magam részéről egyik fanyalgással sem értek egyet. Sőt, előrebocsátva recenzióm fációját, arra (az első hallásra különös) következtetésre jutottam, hogy a szerző nagyon is méltánylandó kritikai tevékenysége abban a tekintetben is egyenletes, hogy monográfiája jószerével ugyanazokat az erényeket és gyengéket mutatja meg, mint a kritikái. Visszatekintve a kritikákra: fontos sajátosságuk a rendkívül aprólékos „nyelvi” kritika, azoknak a fordulatoknak a felfedése, ahol a szerző – úgy mond – „elszólja” magát, s kilép belőle a régi „metafizikus”, az univerzalista, az ideológus, esetenként a sztálinista vagy a „fasiszta”. S a nyelv – tudjuk – valóban sosem ártatlan. Farkas Zsolt rendkívül pontosan veszi észre a nyelvi fordulatokban megmutatkozó írói karakterek gyengéit, azokat a végiggondolatlanságokat, közhelyeket, alapvető gondolkodói sajátosságokat, ahol a baj van. Úgy gondolom, hogy a nem apologetikus beállítottságú, nyitott olvasókat egyaránt szórakoztatják és elgondolkodásra készítenek ilyesféle megfigyelései. Ám ezután jön a bökkenő: a kritikus nem tudja időben leállítani magát, túlírja észrevételeit, s ezzel mintegy átesik a ló másik oldalára: az, ami egy bizonyos pontig találó és szemléletes volt, egyre általánosabb lesz, és mert már mindenben kimutattuk, egyre inkább elveszíti a körvonalait. Az, ami fontosnak tűnt, s a vizsgált életmű alapsajátosságaira világított rá, elkezd öncélúvá válni, s a kritikai tevékenység átvált erőfitogtatásba. A végén pedig oda lyukadunk ki, hogy nem letünk semmivel sem okosabbak, mert vajon kinek a munkáját nem lehetne hasonlóképpen ízekre szedni? Az olvasó úgy érezheti, hogy a túlhajtás révén az, ami kezdetben iz-

galmas és szórakoztató volt, végül önbizonygatásba és tudálékosságba fullad. A Farkas-kritikáknak ugyanezt a kettősségét vélem felfedezni a Kukorelly-monográfiában. A mű kezdetben rendkívül frissnek tűnik, az olvasó élvezettel merülhet el a megfigyelésekben, a szellemes fordulatok és lábjegyzetek új tudományos stílust ígérnek a hagyományos irodalomtudomány porosságával szemben. S a mű ezután is megmarad alaposnak, részmegfigyeléseiben jagogó, erudítív, szellemes, ám végül nem jut túl egy bizonyos irányzatosságon: a posztmodern szöveg alapvető jellegzetességeinek olyasfajta bemutatásán, amelynek során a költő Kukorelly jószerével az „állatorvosi ló” szerepét tölti be. Persze a szerző nem is tehet mást, hiszen számára nem létezik olyan kategóriák, mint például: „mű”, vagy egységes, szervezett értelem-összefüggéssel rendelkező „versciklus”, vagy netán „változás” vagy „irányváltás” egy „pályán”. Nincsenek értékelő kategóriái, idegenkedne attól is, hogy csúcspontokat vagy kevésbé megoldott, kevésbé sikerült alkotásokat különítsen el. Gondolkodásmódja deklaráltan „tautologikus”, s ez arra készíti, hogy az életmű minden „klasszikus”, hagyományos jellegét, az olyasmit, mint „vers”, „kötet”, „téma”, „hangnem”, „pátosz” stb. egyszerűen csupán az előbbi (a p. m. „diskurzus”) paradox elemének, beépített belső ellentétének tekintse. Ennek következtében a kötet inkább felduzzasztott esszének tűnik, mely színvonal ellenére sem tölti be azt a szerepet, amit – úgy vélem – a sorozat célul tűzött ki: nem „készít mérleget” Kukorelly munkásságáról.

Részletes kiritikai áttekintés nem céloim, s a szerzővel nem érdemes vitáznom azon a szinten, hogy mennyiben olvasom én másként Kukorellyt. Hiszen az ő felfogása szerint is természetes, hogy én másként olvashatom az egyes szövegeket. Ezért csak néhány olyan példát említek, amelyek érzékeltetik, hogy a szerző bizony néha „banálisan” olvas. Az első az „öngyógyítás” problémájával függ össze. Farkas Zsolt a pszichoanalízis közhelyeként idézi, hogy az írás maga is öngyógyító folyamat, szabadulás attól, amit az író ember kibeszél. S hozzáteszi: az ilyesfajta kibeszélő költészet a gyógyítást egyszersmind átadja, „továbbadja a gyógyít” az olvasónak (55.). Konkrétan az EGY GYÓGYNÖVÉNY-KERT című

kötetről van szó, amelyek ars poeticáját a címadó vers foglalja össze. Nem akarok én is a banalitás hibájába esni, s azzal példálózni, hogy mennyire rácsófol a költészet e lehetőségére József Attila vagy Hölderlin esete. Inkább megmaradok annál a jól dokumentálható állításnál, hogy az utóbbi kései korszakában valóban olyan költészet lehetőségét kereste, mely nemcsak „tanít”, hanem „gyógyít” és „megment”. Véleményem szerint Kukorelly Hölderlin-szindrómájához tartozik az is, hogy egy ilyesfajta költészeti lehetőségnek feszül neki, mondhatni ellenerőként a GYÓGYNÖVÉNY-KERT-ben, önmagán mutatva be, hogy a versszöveg egyik elvárásnak sem felel meg, noha mindez ott lebeg a horizontján. Nem tehet mást, mint hogy feloldja ezeket az elvárásokat egy körforgásban, egy (nyelv)játékban: „*Ő felfelé néz, a szélben a pára / kicsit fölszáll, hogy megint / lecsapódjon.*”

Hasonló ellenvetésem vannak a „deizmus” kérdéséhez is (115.). A kérdés – véleményem szerint – ugyanis nem az, hogy vajon deista, apokrif vagy panteista-e Kukorelly „Isten-képe”, hanem az, hogy miért foglalkoztatják olyan költői szövegek (Pilinszky, Hölderlin), amelyek egyfajta „misztikus” jelenlétet, parusiát sugallnak? Vajon nem azért-e, kérdelem, hogy ennek nekifeszülhessen mindaz, amit „blaszfémnak”, „lázádnak” vélhetünk Kukorelly költészetében, hogy a versbeszéd fölmutassa – mint Farkas ebben a vonatkozásban helyesen jegyzi meg – azt a „gyűlöletet”, ami bennünk ellene beszél minden magasabb hangnak?

Ezek a kételyeim, olvasati korrekcióim meghatározott irányba mutatnak, hogy ti. Kukorelly költészete sokkal kétségbeesettebb, mint amilyennek monográfiája bemutatja, és erőteljesen tart egy sajátos krízis felé, amit fontos észrevennünk. *Idézet és* (ugyancsak elidegenített) versbeszéd feszültsége, paradoxája ugyanis talán éppen a most készülő Hölderlin-ciklusban vált a lehető legkiélezettebbé. A végletekig feszített paradoxaiák azonban – mint éppen Hölderlin költészete példázza – hajlamosak a tautológiákra való széthullásra, egy toronyköltészet epigonizmusában való feloldódásra, s ez Kukorelly Endre írói munkásságát is veszélyezteti.

Kocziszkó Éva

CRITICUS FABER

*Angyalosi Gergely: A költő hét bordája
Latin Betűk, Debrecen, 1996. 409 oldal, 835 Ft*

Nehéz ebben az összegabalyodott irodalmi világban elfogulatlan kritikát írni, s meglehet, nem is kell, de mivel én most az elfogulatlanság dicséretét szeretném zengeni, talán nem árt, ha előrebocsátom ezt, egyben elismerve, hogy talán a magam elfogulatlanságához is fér némi kétely. Angyalosi Gergely kemény és tiszta hangú kritikus, talán a legtisztább és legkeményebb a maiak között, s noha ebből a válogatott kötetből éppen a szenvedő bálványrombolástól mentes, de mégiscsak bálványromboló kritikák – például a Kunderáról vagy a kortárs magyar szerzőkről írottak – maradtak ki (ezt sajnálom is egy kicsit), azért a könyv egésze számomra mégiscsak a világosság és a kritikai racionalitás (az így értett elfogulatlanság) következetes igényéről szól, ennek lehetőségeiről, nyelveiről és korlátairól.

Ugyanakkor a könyv egy igen tanulságos történetet is bemutat. Nem annyira egy kritikus fejlődéstörténetét, mint a szerző ígéri szerényen a könyv bevezetőjében, hiszen, véleményem szerint, Angyalosit a nyolcvanas évek elején keletkezett írások éppolyan érett kritikusnak mutatják, mint a tíz évvel későbbiek, mint inkább a kritikusai tájékozódás, a kritikus nyelvek történetét – a személyes igények és választások, a helyi hagyományok, a kordivatok és az elméleti vonzódások egymásbajátzásából kialakuló kritikus személyiség történetét. Meglehetősen méltánytalan és kissé félrevezető, ha egy ilyen kötetet dokumentumként olvasunk – noha, mint minden írásmű, személyes és ezen keresztül kordokumentum is –, de egy pillanatra azért engedni lehet a kísértésnek: az én szememben ugyanis azoknak a vonzódásoknak és választásoknak a története, amelyek ezekből az írásokból kirajzolódnak, a lehető legrokonszenvesebb példája annak a kétlakiságnak, amely manapság afféle vagy-vagyként merül fel az irodalmi vitákban. A kritikus két úr szolgálja – elvben éppolyan közel áll hozzá az irodalmi élvezet és az úgynevezett naiv (vagyis irodalomelméleti tudatossággal kevésbé felvértezett) olvasó, a maga történelmi-társadalmi vi-